

تأثیر حکمرانی خوب و سرمایه اجتماعی بر اعتماد سیاسی: مطالعه موردی؛ شهرهای مشهد و سبزوار

* دکتر خلیل‌اله سردارنیا

** دکتر حسین قدرتی

*** دکتر علیرضا اسلام

چکیده

مقاله حاضر به بررسی تأثیر حکمرانی خوب و سرمایه اجتماعی بر اعتماد سیاسی می‌پردازد. تأثیر متغیرهای احساس امنیت اجتماعی، نبود فساد و تبعیض به عنوان شاخص‌های حکمرانی خوب و متغیرهای اعتماد عمومی و عضویت در نه انجمن داوطلبانه به عنوان شاخص‌های سرمایه اجتماعی و

* استادیار علوم سیاسی دانشگاه شیراز (kh_sardarnia@yahoo.com)
** استادیار جامعه‌شناسی مرکز پژوهشی علوم جغرافیایی و مطالعات اجتماعی دانشگاه تربیت معلم سبزوار (ghodrat@yahoo.com)
*** استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه بیرجند (alirezaeslam@gmail.com)

تاریخ پذیرش: ۱۳۸۹/۴/۹

تاریخ دریافت: ۱۳۸۸/۹/۲۸

پژوهشنامه علوم سیاسی، سال پنجم، شماره اول، زمستان ۱۳۸۸، صص ۱۶۵-۱۳۵.

چند متغیر زمینه‌ای برای اعتماد سیاسی، به آزمون گذاشته شده‌اند. به منظور سنجش متغیر وابسته تحقیق، اعتماد به ۲۱ نهاد دولتی مورد سنجش قرار گرفته است.

روش پژوهش، کمی و تکنیک مورد استفاده، پیمایش است. بدین منظور دو نمونه ۶۰۰ نفری از افراد ۱۸ تا ۶۵ ساله در شهرهای مشهد و سبزوار به طور تصادفی انتخاب شده و مصاحبه شده‌اند. یافته‌های آزمون چندمتغیره نشان می‌دهد که متغیرهای مربوط به حکمرانی خوب، بهتر از متغیرهای مربوط به سرمایه اجتماعی، تبیین‌گر واریانس اعتماد سیاسی است؛ به طوری که هر سه متغیر مربوط به حکمرانی خوب، وارد معادله رگرسیون اعتماد سیاسی شده‌اند اما از میان متغیرهای سرمایه اجتماعی، تنها عضویت در انجمن داوطلبانه بسیج، وارد معادله فوق شده است. این متغیرها به علاوه متغیرهای نحوه جامعه‌پذیری در خانواده، جنس، تحصیلات و شهر محل سکونت، مجموعاً ۴۰ درصد از واریانس متغیر وابسته اعتماد سیاسی را تبیین می‌کنند.

نتایج پژوهش نشان می‌دهد قدرت تبیین متغیرهای مربوط به حکمرانی خوب به منظور تبیین اعتماد سیاسی در جامعه مورد مطالعه، بالاتر است. به علاوه نتایج تحلیل عامل گویه‌های مربوط به اعتماد نهادی نشان می‌دهد اعتماد پاسخگویان به ۲۱ نهاد دولتی، در قالب سه عامل پنهان، قابل دسته‌بندی است: نهادهای مرتبط با نیازهای روزمره، نهادهای کنترلی و نهادهای سیاسی.

واژه‌های کلیدی: اعتماد سیاسی، حکمرانی خوب، سرمایه اجتماعی

مقدمه

در دوران گذشته که جوامع ساده بوده و به تعبیر دورکیم^۱ حالت مکانیکی داشتند، مکانیسم‌های جامعه‌پذیری و کنترل هنجاری به منظور تثبیت نظم اجتماعی کافی بود و متناسب با آن، شعاع اعتماد، محدود به آشنایان می‌شد، اما با پیچیده‌تر شدن جوامع، ناگزیر انواع دیگر اعتماد از جمله اعتماد به افراد ناآشنا، نظام‌های انتزاعی، نقش‌ها و همچنین اعتماد به دولت و نهادهای سیاسی اهمیت یافت.

اعتماد بقای روابط اجتماعی پایدار و صلح‌آمیز را که بنیاد رفتار جمعی و همکاری مفید است، ممکن می‌سازد. گرچه اعتماد متضمن مخاطره است اما «تبدیل وضع طبیعی هابزی را که بسی نامطلوب و نامطبوع است به وضعیتی مطلوب‌تر، کارآمدتر و صلح‌آمیزتر» ممکن می‌سازد. «زندگی اجتماعی بدون وجود اعتماد در بین شهروندان، غیر قابل تحمل و حتی ناممکن است»^(۱)؛ گرچه آن اعتمادی که در دهه‌های اخیر، بیشتر بر آن تأکید می‌شود همان اعتماد اجتماعی است که مؤلفه اصلی سرمایه اجتماعی تلقی می‌شود، اما کارآمدی دولت‌ها و نهادهای حکومتی نیز تا اندازه زیادی منوط به اعتماد شهروندان به آنها و در نتیجه همکاری بهتر با آنهاست. به نظر لومان هر جا اعتماد هست، امکانات فزاینده‌ای برای تجربه و کنش وجود دارد.^(۲) این تجربه و کنش می‌تواند در قلمرو اجتماعی، اقتصادی و یا سیاسی باشد.

در جوامع انسانی، نظم اجتماعی، مبتنی بر انتظارات رفتاری بین افراد است. این انتظارات به شیوه‌های گوناگونی ایجاد می‌شوند. آنها وابسته به ارزش‌ها و هنجارهای مشترک نیستند؛ برعکس هنجارها و ارزش‌ها بر پایه انتظارات قرار دارند؛ بنابراین کلیت نظم اجتماعی، مبتنی بر ساختار انتظارات است. اعتماد نیز وابسته به

انتظارهایی است که اعتمادکننده نسبت به اعتمادشونده دارد. در «جامعه مدرن بازاندیش» که هنجارها و ارزش‌ها پایدار نیستند، «اعتماد نقش مهمی در ایجاد نظم اجتماعی بازی می‌کند چراکه در جامعه مدرن، اجماع ارزشی تنها نقشی حاشیه‌ای در ایجاد نظم دارد».^(۳)

چنانکه پورتا و همکاران خاطر نشان می‌سازند، اهمیت اعتماد به غریبه‌ها بیشتر از اعتماد به آشنایان است چراکه در حالت دوم به علت امکان مجازات در آینده، همکاری هرچند با سطوح پایین‌تر اعتماد صورت می‌گیرد، اما در حالت اول، چنین تضمینی وجود ندارد.^(۴) در دوره مدرن، قلمرو غریبه‌ها که فرد ناگزیر از ارتباط روزمره با آنهاست، صرفاً محدود به افراد انسانی نیست بلکه نهادهای حکومتی نیز تحت شمول این مفهوم قرار می‌گیرند.

در قلمرو سیاسی، شیوه‌های حکومت و سیاست‌ورزی در دنیای امروز به گونه‌ای است که اعتماد شهروندان به حاکمان و نظام سیاسی را ضروری ساخته است. دوژوونه^۱ معتقد است اجتماع به معنای «نهادمند ساختن اعتماد» است و کارکرد بایسته اقتدارهای همگانی همان افزودن اعتماد متقابل، در دل کل جامعه است.^(۵) *دال*^۲ بر این نظر است که به سه دلیل، اعتماد دموکراسی را تسهیل می‌کند و بی‌اعتمادی استبداد را. نخست اینکه اعتماد ارتباط متقابل را که برای رژیم دموکراتیک حیاتی است، افزایش می‌دهد؛ دوم اینکه امکان ایجاد سازمان‌هایی را فراهم می‌کند که شهروندان به واسطه آنها به اهداف خود دست می‌یابند و سوم تضادها، تهدیدآمیزند و بنابراین دموکراسی در بین افرادی که به هم اعتماد ندارند، به مخاطره می‌افتد.^(۶)

با این مقدمه می‌توان پرسید که چه عواملی تعیین‌کننده اعتماد مردم به نهادهای حکومتی هستند. در این پژوهش با توجه به دو مفهوم حکمرانی خوب و سرمایه اجتماعی که هر دو در دهه‌های اخیر مورد اقبال متخصصان علوم اجتماعی قرار گرفته، به تبیین اعتماد سیاسی به شیوه‌ای تجربی می‌پردازیم.

مفهوم حکمرانی خوب گرچه ریشه در زمان‌های بسیار دور و حتی در یونان

1. De Jouvenel
2. Dahl

باستان دارد، اما صورت‌بندی شفاف و کاربرد گسترده آن به دهه ۱۹۹۰ بازمی‌گردد. در ادبیات مربوطه تعریف‌های متعددی از این مفهوم صورت گرفته، به عنوان مثال «بهره‌گیری از قدرت سیاسی، اعمال کنترل بر جامعه و مدیریت منابع برای توسعه اجتماعی، اقتصادی» یا «مدیریت کارآمد عمومی از راه برپا کردن یک حکومت و قواعد مشروع و قانونی در راستای پیشبرد ارزش‌های اجتماعی افراد و گروه‌ها».^(۷)

سرمایه اجتماعی نیز مفهومی است که به‌ویژه با آثار اندیشمندانی چون بوردیو، کلمن و پاتنام در چند دهه گذشته گسترش یافت. پاتنام در مطالعه تطبیقی خود در مورد توسعه مناطق شمالی و جنوبی ایتالیا، سرمایه اجتماعی را دارای مؤلفه‌هایی می‌داند از جمله شبکه‌ها و هنجارهای مشارکت مدنی و اعتماد به سایر شهروندان.^(۸) به نظر پاتنام یک هنجار مؤثر مبتنی بر معامله متقابل عمومی، احتمالاً با شبکه‌های انبوهی از مبادلات اجتماعی، مرتبط است. در جوامعی که مردم مطمئن هستند که اعتماد مورد سوء استفاده قرار نمی‌گیرد، بیشتر به مبادله و معامله می‌پردازند و این مبادلات خود به توسعه هنجار متقابل عمومی منتهی می‌شود. کنش‌های متقابل شخصی، اطلاعاتی را در مورد قابل اعتماد بودن دیگران فراهم می‌کند که نسبتاً بی‌هزینه است. روابط اجتماعی مداوم، می‌تواند انگیزه‌هایی برای قابل اعتماد بودن ایجاد کند.^(۹)

پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که متغیرهای مربوط به حکمرانی خوب و متغیرهای مربوط به سرمایه اجتماعی، تا چه اندازه تبیین‌کننده اعتماد سیاسی پاسخگویان هستند و اثر کدام دسته بیشتر است؟ همچنین آیا می‌توان نهادهای مختلف را بر اساس نحوه پاسخ به گویه‌های اعتماد دسته‌بندی کرد؟ اگر چنین عامل‌های نهانی وجود دارد، هریک از آنها با چه متغیرهایی بهتر تبیین می‌شوند؟

پیشینه تحقیق

از میان تحقیق‌های انجام‌شده داخلی و خارجی به بیان چند مورد که مرتبط به موضوع این پژوهش است، بسنده می‌کنیم.

یوسفی در مطالعه‌ای با عنوان «تأملی در مفهوم مشروعیت سیاسی، واریسی مدل

مشروعیت نظری» به بررسی مشروعیت سیاسی می‌پردازد. وی در تحلیل مشروعیت سیاسی، تأثیر دو دسته از عوامل یعنی ویژگی‌های نظام سیاسی و خصوصیات شهروندی را بر مشروعیت سیاسی مورد تأکید قرار داد. در این مطالعه، اعتماد سیاسی در کنار مشارکت سیاسی، احساس عدالت سیاسی و سوگیری‌های ارزشی، جزء ویژگی‌های شهروندی تلقی شده است. مشخصه‌های نظام سیاسی نیز در این مدل عبارت است از پاسخگویی، عملکرد، انصاف رویه‌ای و انصاف توزیعی نظام سیاسی. در مدل پیشنهادی، خصوصیات شهروندی به عنوان متغیرهای مستقل درون مدل و خصوصیات نظام سیاسی به عنوان متغیرهای بیرون مدل که بستر ساختاری مشروعیت سیاسی را تشکیل می‌دهند، معرفی شده‌اند. بر اساس این مدل، محقق پیمایشی را در سه نقطه شهری ایران اجرا کرده است. نتایج پیمایش مؤید مدل پیشنهادی است.^(۱۰)

پناهی و شایگان در مطالعه‌ای با عنوان «اثر میزان دینداری بر اعتماد سیاسی» با استفاده از روش پیمایشی به بررسی اعتماد سیاسی در سه حوزه اعتماد به نظام سیاسی، اعتماد به نهادهای سیاسی و کنشگران سیاسی پرداخته‌اند. نتایج این تحقیق که در شهر تهران انجام شد، نشان می‌دهد اعتماد به نظام سیاسی بیشتر از اعتماد به نهادها و کنشگران سیاسی است. میزان دینداری پاسخگویان و نیز اعتماد بنیادی آنها، رضایت از عملکرد نقاط تماس کنشگران با نهادهای سیاسی، برداشت از میزان تعهدات مذهبی مسئولان و تلاش دولت برای تأمین رفاه اجتماعی - اقتصادی مردم بر اعتماد سیاسی تأثیر دارد و در این میان بیشترین تأثیر مربوط به برداشت پاسخگویان از تلاش دولت برای تأمین رفاه مردم است.^(۱۱)

شایگان در پژوهشی با عنوان «بررسی عوامل تأثیرگذار بر اعتماد سیاسی» با استفاده از روش پیمایشی به بررسی تعیین‌کننده‌های اعتماد سیاسی در شهر تهران پرداخت. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد اعتماد سیاسی مردم در حد متوسط است و اعتماد به نظام سیاسی بالاتر از اعتماد به نهادها و کنشگران سیاسی است؛ به علاوه از میان عوامل مؤثر بر اعتماد سیاسی، وضعیت رفاهی و رضایت از زندگی و نگرش مردم نسبت به تلاش دولت در ایجاد رفاه اجتماعی - اقتصادی تأثیر بیشتری بر اعتماد سیاسی دارند.^(۱۲)

پژوهش‌ها نشان می‌دهد که در انگلستان، در سطح جمعی، در حالی که عضویت در انجمن‌ها ثابت باقی مانده، سطوح اعتماد سیاسی کاهش یافته است. داده‌های پیمایشی نشان می‌دهد گرچه بین عضویت در انجمن‌ها و فعالیت سیاسی و توجه سیاسی، رابطه آماری قوی‌ای وجود دارد اما عضویت در انجمن‌ها رابطه محکمی با اعتماد سیاسی ندارد اما اعتماد سیاسی رابطه نزدیکی با اعتماد اجتماعی دارد.^(۱۳) از سال ۱۹۵۹ در بریتانیا این دو، در سطح جمعی، پایه‌پای هم پیش می‌رود و در سطح فردی، همبستگی قوی‌ای بین این دو وجود دارد. اینکه بی‌اعتمادی به سایر مردم با بی‌اعتمادی به مقامات رسمی، مرتبط است، چیز عجیبی نیست. کاهش اعتماد اجتماعی می‌تواند موجب فرسایش اعتماد سیاسی شود و برعکس. تغییرات در میزان اعتماد سیاسی می‌تواند حاصل عوامل متعددی از جمله عملکرد دولت باشد حتی اگر عضویت در انجمن‌ها ثابت بماند؛ بنابراین در بریتانیا در سطح فردی همبستگی قوی بین اعتماد سیاسی و عضویت در انجمن‌ها وجود ندارد. تحلیل پیمایش جهانی ارزش‌ها در سال‌های ۱۹۸۱ و ۱۹۹۰ نشان داد افراد فعال در جنبش‌های اجتماعی جدید مانند محیط‌گرایی، انرژی اتمی و فمینیستی، واجد اعتماد سیاسی کمتری هستند. جنبش‌های اجتماعی جدید می‌توانند نارضایتی سیاسی را در راستای مشارکت سیاسی بیشتر، جهت‌دهی کنند.^(۱۴)

در پژوهش راتستین اعتماد به نهادهای اجتماعی‌ای مانند بانک، پارلمان، پلیس، دادگاه و غیره با گویه‌های پنج‌قسمتی، مورد بررسی واقع شد و همبستگی آنها با سؤال مربوط به اعتماد تعمیم‌یافته به افراد دیگر، بررسی شد. سؤال پژوهش این بود که آیا بین اعتماد افقی (اعتماد به افراد دیگر) و اعتماد عمودی (اعتماد به نهادهای سیاسی - اجتماعی) رابطه‌ای وجود دارد؟ گرچه همه روابط ضعیف بود اما جهت آنها مثبت بود.^(۱۵) داده‌های تحقیق فوق به صورت پیمایشی از ۲۸۰۰ نفر افراد ۱۵ تا ۸۰ ساله فراهم شد. رزستین استدلال می‌کند که مردم، نه خود نهاد رسمی بلکه آوازه تاریخی آن را در رابطه با عدالت و کارآمدی مورد ارزیابی قرار می‌دهند. آنچه اهمیت دارد، حافظه جمعی در مورد عملکردهای واقعی نهادهاست.^(۱۶)

اینگلهارت^۱ با استفاده از برخی تحقیقات انجام‌شده، اعتماد متقابل را بخشی از

نشانگان فرهنگی پایداری می‌داند که به بقای دموکراسی منجر می‌شود. از زمینه‌یابی‌های به عمل آمده در مورد فرهنگ مدنی چنین استنباط می‌شود که مردم کشورهایی که دارای سنت دیرپای دموکراسی هستند، از میزان اعتماد متقابل بیشتری برخوردارند. به نظر وی، رضایت و اعتماد اندک موجب می‌شود که شخص به احتمال قوی نظام سیاسی موجود را نپذیرفته، از راست یا چپ افراطی حمایت کند.^(۱۷)

زتومکا نیز در پژوهش خود در کشورهای اروپای شرقی به این نتیجه رسید که اعتماد نهادی افراد (اعتماد به حکومت) بیشتر تحت تأثیر ملاحظه‌های ابزاری همچون کارایی قرار دارد و عواملی چون صلاحیت و درستی، در مرتبه بعد قرار می‌گیرند.^(۱۸)

چنانکه در تحقیقات فوق مشاهده می‌شود رابطه برخی متغیرهای مربوط به سرمایه اجتماعی (اعتماد اجتماعی و عضویت انجمنی) و متغیرهای مربوط به حکمرانی خوب (عدالت و کارآمدی نهادی) با اعتماد سیاسی (نهادی) مورد بررسی قرار گرفته است.

چهارچوب نظری

سرمایه اجتماعی به «اعتماد، هنجارهای مشترک و شبکه‌ها» اشاره دارد و «منبعی غیرمادی و بین‌فردی است که امکانات همکاری و هماهنگی را افزایش می‌دهد و موجب غالب شدن بر مسئله دوراهی‌های اجتماعی^۱ می‌شود».^(۱۹) روبرت پاتنام که از پیشگامان بحث سرمایه اجتماعی است این مفهوم را دارای اجزای ذیل می‌داند: شبکه‌ها و هنجارهای مشارکت مدنی و اعتماد به سایر شهروندان.^(۲۰)

به نظر وارن، در جاهایی که جامعه مدنی از گروه‌های افقی ساخته شده، این گروه‌ها شکاف‌های اجتماعی را به هم پیوند می‌دهند. «جامعه مدنی» قلمرو انجمن‌های ساخته‌شده بر اساس هنجارهای مرتبط با اهداف مشترک است. به نظر وی اعتماد، تلاش‌های افراد را مضاعف ساخته و قدرت بالای انجمن‌ها را تبیین می‌کند. کارکرد دموکراتیک انجمن‌ها، حاصل این ویژگی آنهاست: برای افراد ابزار

نمایندگی فراهم می‌کنند و صدای آنها را انعکاس می‌دهند، جایگزین‌هایی برای کنش جمعی دولت‌محور فراهم می‌کنند و منابعی برای مقاومت در برابر سلطه فراهم می‌سازند. به علاوه بسیاری از انجمن‌ها امکان جامعه‌پذیری سیاسی را با افزایش قابلیت‌های سیاسی افراد، برداشت آنها از کارآمدی و دانش آنها فراهم می‌کنند.^(۳۱)

پاتنام در آثار نخستین خود در بحث از سرمایه اجتماعی و دموکراسی، بیشتر به نقش انجمن‌ها و مشارکت‌های مدنی و اجتماعی مردم در کارآمدی دموکراسی پرداخته و اثر دولت در شکل‌گیری سرمایه اجتماعی و یا اعتماد را ناچیز شمرده است. این در حالی است که به اعتقاد برخی، «بدون مشارکت نهادهای سیاسی و کمک قانون، هیچ مکانیسم دیگری نمی‌تواند اعتماد شکل گرفته میان افراد را در گروه‌های کوچک دارای روابط چهره‌به‌چهره، به اعتماد عمومی میان فرد و سایر افراد جامعه، تبدیل کند». البته «پاتنام دریکی از آخرین آثار خود به طور تلویحی این انتقاد را پذیرفته و نقش دولت را نیز مورد تأکید قرار داده است».^(۳۲)

به نظر نیوتن کارآمدی نهادهای سیاسی و اجتماعی، واسطه‌ای بین اعتماد اجتماعی افراد و اعتماد سیاسی آنهاست. اعتماد اجتماعی فرد، به ایجاد روابط همکارانه اجتماعی که اساس شکل‌گیری سازمان‌های سیاسی - اجتماعی کارآمد است، کمک می‌کند (فرایندی از بالا به پایین). به نظر وی سازمان‌های سیاسی - اجتماعی کارآمد، به ایجاد دولت کارآمد و مشروع، یاری می‌رساند که این خود به شکل‌گیری شرایط اجتماعی مناسب برای سرمایه اجتماعی بالا و جامعه مدنی توسعه‌یافته کمک می‌کند (فرایندی از بالا به پایین). اعتماد سیاسی فردی نیز به ایجاد نهادهای کارآمد سیاسی می‌انجامد که این نیز به نوبه خود به بهبود عملکرد دولت، منجر شده و موجب شکل‌گیری سرمایه سیاسی و شرایط رشد جامعه مدنی می‌شود (فرایندی از بالا به پایین و برعکس). بنابراین سرمایه اجتماعی و جامعه مدنی توسعه‌یافته، امکان ایجاد دولت مفید را فراهم می‌کنند و دولت کارآمد به بقای سرمایه اجتماعی و شرایط جامعه مدنی، مدد می‌رساند. نیوتن رابطه بین سرمایه اجتماعی و سرمایه سیاسی را رابطه‌ای الزاماً نزدیک و متقارن نمی‌داند. به نظر او سطوح بالای اعتماد اجتماعی می‌تواند با سطوح بالای اعتماد سیاسی همراه باشد اما ضرورتاً این‌گونه نیست. تصور یک دولت خوب بدون بنیادهای محکمی چون

نهادهای کارآمد عمومی و خصوصی مشکل است^(۳۳). وی خاطر نشان می‌سازد رابطه بین سرمایه اجتماعی و سرمایه سیاسی می‌تواند به دلایلی چون شکست ائتلاف دولت، دوره‌ای از فساد و ناکارآمدی سیاسی، شوک‌های بیرونی به نظام، تورم و بیکاری بالا، عملکرد اقتصادی ضعیف و یا شکست در جنگ، گسسته شود.^(۳۴)

آلموند و وربا متذکر شده‌اند که بیگانگی سیاسی، با نگرش‌های عام اعتماد و بی‌اعتمادی اجتماعی مرتبط است و کسانی که به دیگران اعتماد دارند واجد اعتماد سیاسی بیشتری نیز هستند. شاید فاضلان‌ترین تحلیل در مورد تأثیر کارآمدی بر اعتماد سیاسی از آن آبریاخ و والکر باشد. آنها به این نتیجه رسیدند که از تمام متغیرهایی که می‌توانند با اعتماد سیاسی ارتباط داشته باشند، کارآمدی مهم‌ترین است. آنها با مقایسه گویه‌های کارآمدی با گویه‌های شخصیت، دریافتند که شاخص‌های سیاسی، رابطه بسیار قوی‌تری با اعتماد سیاسی دارند تا با اعتماد به مردم.^(۳۵)

از نگاهی دیگر چنانکه نیوتن استدلال می‌کند، اعتماد به نهادهای سیاسی، تا اندازه زیادی مبتنی بر ارزیابی نحوه عملکرد نظام سیاسی است؛ از این رو این پدیده تحت تأثیر عواملی چون تورم، بیکاری، فساد سیاسی یا ناتوانی نظام سیاسی، پیروزی یا شکست در جنگ، رشد اقتصادی، نرخ جرم و غیره است. اینها شاخص‌های عملکرد دولت است که بر هر کسی اثر می‌گذارد اگرچه بر همه به یک اندازه مؤثر نیست.^(۳۶)

علاوه بر تأثیر سرمایه اجتماعی بر اعتماد سیاسی، کارآمدی حکومت و اثر آن بر اعتماد سیاسی که آلموند، وربا، نیوتن و سایر اندیشمندان بر آن تأکید کرده‌اند یکی از محوری‌ترین ویژگی‌های مفهوم حکمرانی خوب است. به‌طور کلی می‌توان گفت که حکمرانی خوب، عملکرد «مدیریت (سیاسی، اقتصادی، اجرایی و...) منابع یک کشور به منظور رسیدن به اهداف مشخص شده» است. این عملکرد «دربرگیرنده راهکارها و نهادهایی است که افراد در گروه‌های اجتماعی از طریق آنها، توانایی دنبال کردن علایق و حقوق قانونی خود را داشته باشند».^(۳۷)

اگرچه در برخی متون، حکمرانی خوب به معنی دولت خوب نیز تعریف شده اما نمی‌توان این دو مفهوم را مترادف دانست زیرا همه نهادهای جامعه در قوه

مجریه خلاصه نشده و سایر نهادها نیز در روند ادارهٔ یک کشور سهیم هستند؛ باین حال در میان بسیاری از اندیشمندان این اتفاق نظر وجود دارد که وجود دولت خوب شرط لازم برای حکمرانی خوب است.^(۲۸)

بر اساس تعاریف مختلف از مفهوم حکمرانی خوب، می‌توان ویژگی‌های زیر را برای آن برشمرد: (۱) مشروعیت حکومت به معنای پذیرش عمومی حکومت و حاکمان از سوی شهروندان بر پایه معیارهایی چون قانونی بودن حاکمان و تصمیم‌گیری آنها، خشنودی شهروندان و کارآمدی حکومت است؛ (۲) پاسخگویی حکومت، شهروندان و جامعه مدنی در برابر تصمیم‌ها و رفتارهای خود؛ (۳) مدیریت کارآمد جامعه در ابعاد سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی؛ (۴) گردش آزاد اطلاعات؛ (۵) مشارکت آزاد و برابر همه گروه‌ها؛ (۶) حاکمیت قانون و برابری همگانی در برابر قانون؛ (۷) نظارت منطقی دولت بر جامعه و نظارت منطقی جامعه بر دولت؛ (۸) کاهش نابرابری‌ها و فساد؛ (۹) بی‌طرفی حکومت. امروزه شاخص‌های نرم مانند پاسخگویی، کارآمدی، مسئولیت‌پذیری، کسب رضایت عمومی، کیفیت زندگی و ارتباط با حکمرانی خوب مورد تأکید است. حکمرانی بهتر موجب افزایش اعتماد سیاسی و رضایت عمومی می‌شود.^(۲۹)

باید یادآور شد که «اعتماد بین شخصی و اعتماد به نهادهای اجتماعی و به سایر شهروندان که آنها را نمی‌شناسیم دو مفهوم کاملاً متفاوت» است.^(۳۰) پانام نیز تأکید می‌کند که «اعتماد به افراد دیگر به لحاظ منطقی، متفاوت از اعتماد به نهادها و قدرت‌های سیاسی است.... به لحاظ تجربی، اعتماد سیاسی و اعتماد اجتماعی می‌توانند با هم مرتبط باشد یا هیچ ارتباطی نداشته باشند. اما به لحاظ نظری باید بین آنها تمایز قائل شد. اعتماد به دولت می‌تواند علت یا پیامد اعتماد اجتماعی باشد اما همان اعتماد اجتماعی نیست».^(۳۱)

نیوتن نیز معتقد است اعتماد اجتماعی و اعتماد سیاسی دارای خاستگاه‌های مشترکی در شرایط اجتماعی مشابه نیستند بلکه این دو، پدیده‌هایی متفاوت با عوامل متفاوتند.^(۳۲) به نظر وی، اعتماد اجتماعی و اعتماد سیاسی، مشابهت‌هایی دارند اما تفاوت‌های مهمی بین آنها وجود دارد.^(۳۳) در حقیقت اعتماد نهادی، انعکاس ویژگی‌های ساختار سیاسی در نظر شهروندان است.

چهارچوب نظری این تحقیق، تلفیقی است از نظرات پاتنام و وارن (تأکید بر اعتماد عمومی و انجمن‌های داوطلبانه)، نیوتن، آلموند و وربا (تأکید بر کارآمدی نهادها به عنوان وجهی از حکمرانی خوب و انعکاس آن در فساد و بی‌عدالتی و همچنین تأثیر اعتماد عمومی بر اعتماد سیاسی) که از مباحث مطرح‌شده در بالا تدوین می‌شود. بنابر آنچه در بالا آمد می‌توان استدلال کرد که حکمرانی خوب و کارآمدی حکومت در یک جامعه، اثرات ملموسی در سطح فردی دارد به نحوی که شهروندان در یک جامعه واجد حکمرانی خوب، بیشتر احساس امنیت می‌کنند؛ در رابطه با نهادهای حکومتی، کمتر احساس تبعیض می‌کنند و شاهد میزان فساد کمتری در رابطه با نهادها هستند. از این رو در این پژوهش، رابطه متغیرهای احساس امنیت، فساد و تبعیض، به عنوان متغیرهای مستقل استخراج‌شده از مفهوم حکمرانی خوب، با اعتماد سیاسی، مورد آزمون قرار می‌گیرد. علت انتخاب این سه متغیر از میان متغیرهای حکمرانی خوب این است که بازتاب عینی‌تر و ملموس‌تری بر زندگی شهروندان دارند و همه شهروندان با تحصیلات بالا یا پایین تصور واضحی از آنها دارند. همچنین از مفهوم سرمایه اجتماعی با تکیه بر نظریه پاتنام، رابطه دو متغیر میزان عضویت در انجمن‌های داوطلبانه و میزان اعتماد اجتماعی با اعتماد سیاسی بررسی می‌شود.^۱ علاوه بر این، متغیر شیوه جامعه‌پذیری در خانواده نیز به عنوان یک متغیر مستقل مؤثر بر اعتماد سیاسی بررسی می‌شود. این بدان خاطر است که برخی از جمله لین^۲ استدلال کرده‌اند اعتماد سیاسی عمدتاً تابعی از اعتماد عمومی فرد به بشریت است. این همان چیزی است که آبرباخ و والکر آن را عاملی شخصیتی و مستقل از ملاحظه‌های سیاسی می‌دانند. به نظر لین اگر کسی نتواند به طور عام اعتماد کند، به افراد صاحب قدرت که در معرض وسوسه‌های قدرت هستند، قطعاً اعتماد نمی‌کند.^(۳۴) نقصان در تربیت خانوادگی مقدمه‌ای برای آسیب‌شناسی‌های دوره بلوغ از جمله بی‌اعتمادی است.^(۳۵)

۱. پاتنام هنجارهای دادوستدی را نیز در کنار اعتماد و عضویت در انجمن‌ها جزء ابعاد سرمایه اجتماعی برمی‌شمرد. اما از آنجاکه بررسی هنجارهای دادوستدی در ایران و شاخص‌سازی آنها مطالعه‌ای مستقل می‌طلبد، و نیز به خاطر پرهیز از طولانی شدن پرسشنامه در تحقیق حاضر به همین دو متغیر بسنده شد.

2. Lane

فرضیه‌های پژوهش

الف - بین احساس امنیت اجتماعی و اعتماد سیاسی رابطه مستقیم وجود دارد؛
ب - بین تجربه تبعیض در رابطه با نهادها و اعتماد سیاسی رابطه معکوس وجود دارد؛

ج - بین تصور وجود فساد و اعتماد سیاسی رابطه معکوس وجود دارد؛

د - بین عضویت انجمنی و اعتماد سیاسی رابطه مستقیم وجود دارد؛

ه - بین اعتماد اجتماعی و اعتماد سیاسی رابطه مستقیم وجود دارد؛

علاوه بر بررسی رابطه این متغیرهای مستقل با اعتماد سیاسی، رابطه تعدادی از متغیرهای اقتصادی، اجتماعی و زمینه‌ای از جمله تحصیلات فرد، میانگین درآمد خانواده، وضعیت اشتغال فرد، وضعیت تأهل، سن، جنس و شهر محل سکونت نیز با متغیر اعتماد سیاسی مورد آزمون قرار می‌گیرد.

روش تحقیق

روش مورد استفاده در این پژوهش، روش پیمایشی است. پیمایش که از جمله تکنیک‌های مورد استفاده در رویکرد کمی است، متناسب با روش‌شناسی و معرفت‌شناسی اثبات‌گرایانه است که در آن واقعیت اجتماعی به مثابه شی‌ای در نظر گرفته می‌شود و از این‌رو روش مطالعه جهان اجتماعی تفاوت ذاتی با روش بررسی جهان خارجی در علوم تجربی ندارد.

برای گردآوری داده‌ها از ابزار پرسشنامه استفاده شده است. اعتبار پرسشنامه، اعتبار صوری است که با مشورت اساتید و متخصصان علوم اجتماعی به عنوان داور، تأمین شده است. برای دستیابی به پایایی مورد قبول، با انجام پیش‌آزمون با نمونه‌ای ۵۰ نفره و با استفاده از آماره آلفای کرونباخ، همسازگی گویه‌ها و سازگاری درونی پرسشنامه تأمین شد.

جامعه آماری این تحقیق، عبارت است از تمام ساکنان شهرهای مشهد و سبزوار که در محدوده سنی ۱۸ تا ۶۵ سال قرار می‌گیرند. شیوه نمونه‌گیری، خوشه‌ای چندمرحله‌ای است. حجم نمونه نیز با استفاده از جدول لین^(۳۶) در سطح ۹۵ درصد اطمینان و با پذیرش ۴ درصد خطا و با احتساب واریانس پارامتر مورد

نظر در جامعه به میزان ۵۰ درصد، برای شهر مشهد ۶۰۰ مورد و برای شهر سبزوار ۵۹۷ مورد تعیین شد که در نهایت تعداد ۶۰۰ پرسشنامه تکمیل شد. واحد تحقیق در این پژوهش، فرد است. پس از گردآوری داده‌ها، اطلاعات کدگذاری و با استفاده از نرم‌افزار SPSS، مورد تحلیل قرار گرفت.

تعریف مفاهیم

اعتماد سیاسی: منظور از اعتماد، نگرش مثبت فرد نسبت به دیگران است و منظور از اعتماد سیاسی، میزان اعتمادی است که «شهروندان به رهبران و نهادهای سیاسی مربوط به حکومت دارند».^(۳۷) در این تحقیق برای سنجش اعتماد سیاسی، اعتماد پاسخگویان به ۲۱ نهاد^۱ مورد سنجش قرار گرفته که عبارتند از: اداره آب، برق، مخابرات، پست، بیمارستان‌ها، دانشگاه‌ها، بانک‌ها، دادگاه‌ها، نیروی انتظامی، مجلس شورای اسلامی، مجلس خبرگان رهبری، تلویزیون و رادیو، استانداری و فرمانداری، شورای شهر، شهرداری، دولت، شورای نگهبان، پلیس راهنمایی، کلانتری‌ها.

عضویت انجمنی: منظور عضویت یا عدم عضویت پاسخگو در انجمن‌های داوطلبانه رسمی ورزشی، ادبی و هنری، انجمن والدین و مربیان، تعاونی‌ها، انجمن‌های خیریه و مذهبی، اسلامی، علمی، سیاسی، شغلی و صنفی، و بسیج است. **فساد:** رفتاری است که از وظایف رسمی یک نقش اجتماعی به دلیل ملاحظه‌های شخصی، دستاوردهای مادی یا منزلتی، منحرف می‌شود و یا به دلیل اعمال انواع خاصی از نفوذ در جهت منافع شخصی، از قانون تخطی می‌کند.^(۳۸) در این پژوهش، نگرش افراد در مورد میزان فساد موجود در بین سایر شهروندان در رابطه با نهادها، مد نظر است.

تجربه تبعیض: به این معنی است که آیا فرد در طول زندگی خود در مواجهه با اموری که به نهادهای اجتماعی مربوط است، عملاً مشمول بی‌انصافی، بی‌عدالتی و تبعیض واقع شده است.

احساس امنیت اجتماعی: منظور احساس امنیت در ابعاد جانی، اقتصادی، محیطی و اجتماعی (آبرو و حیثیت) در جامعه است.

۱. اعتماد به نهادها وجه پایدارتر و عمیق‌تری از اعتماد سیاسی را نشان می‌دهد زیرا نهادها با وجود تغییر رهبران و مسئولان آنها همچنان پابرجا هستند.

جامعه‌پذیری: منظور نوع اجتماعی شدن در خانواده در دوره کودکی به‌ویژه تحت تأثیر والدین است. برای عملیاتی کردن آن برای دو گونه جامعه‌پذیر شدن اعتماد‌آمیز و غیراعتماد‌آمیز، تعدادی گویه در قالب طیف لیکرت طراحی شده است. مقدار ضرایب آلفای کرونباخ برای گویه‌های مربوط به طیف‌های پرسشنامه برای همه متغیرها بالاتر از ۰/۷ است که مقداری قابل قبول است.

یافته‌ها

در نمونه مورد مطالعه، ۵۱/۲ درصد مرد و ۴۸/۸ درصد زن هستند. از نظر وضعیت تأهل، ۳۲/۷ درصد مجرد، ۶۵/۸ درصد متأهل و ۱/۶ درصد بیوه، مطلقه یا متارکه کرده‌اند. افراد شاغل ۵۳/۲ درصد و افراد غیر شاغل ۴۶/۸ درصد نمونه را به خود اختصاص داده‌اند. میانگین سنی نمونه ۳۲ سال و میانگین تحصیلات ۱۱/۹ کلاس است. توزیع پراکندگی متغیر وابسته پژوهش، توزیعی نرمال است که ویژگی‌های آن در جدول زیر آمده است.

جدول شماره ۱. توزیع پراکندگی متغیر اعتماد سیاسی

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف معیار	ضریب چولگی	ضریب کشیدگی	حداقل	حداکثر
اعتماد سیاسی	۱۰۸۷	۶۲/۶۱	۱۴/۹۷۴	-۰/۱۸	۰/۱۳	۲۱	۱۰۵

آزمون تک‌متغیره فرضیه‌ها

برای آزمون فرضیه‌های مربوط به متغیرهای فاصله‌ای از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. آزمون رابطه بین متغیرهای مستقل و اعتماد سیاسی، در جدول شماره ۲ آمده است. چنانکه در جدول می‌بینیم رابطه متغیرهای عضویت انجمنی، اعتماد اجتماعی، امنیت و شیوه جامعه‌پذیری با اعتماد سیاسی، مثبت و معنادار است. مثبت بودن ضریب همبستگی، بیانگر آن است که با افزایش این متغیرها، مقدار اعتماد سیاسی نیز بالا می‌رود. اما رابطه متغیرهای تبعیض، فساد، درآمد و تحصیلات با اعتماد سیاسی منفی است بدین معنی که با افزایش این متغیرها، اعتماد سیاسی فرد کاهش می‌یابد. بالاترین مقدار ضرایب همبستگی مربوط به متغیرهای حکمرانی خوب (فساد، تبعیض و امنیت) است. بین سن و اعتماد سیاسی رابطه معنی‌داری مشاهده نمی‌شود.

جدول شماره ۲. آزمون ضرایب همبستگی متغیرهای مستقل و وابسته

اعتماد سیاسی		متغیر مستقل	اعتماد سیاسی		متغیر مستقل	اعتماد سیاسی		متغیر مستقل
-۰/۰۷	r	درآمد	-۰/۴۲	r	تبعض	۰/۱۰	r	عضویت انجمنی
۰/۰۱۷	sig		۰/۰۰۰	sig		۰/۰۰۱	sig	
۰/۰۰۳	r	سن	-۰/۵۰	r	فساد	۰/۲۸	r	اعتماد عمومی
-	sig		۰/۰۰۰	sig		۰/۰۰۰	sig	
-۰/۱۵	r	تحصیلات	۰/۰۷	r	جامعه‌پذیری	۰/۳۹	r	امنیت
۰/۰۰۰	sig		۰/۰۲۳	sig		۰/۰۰۰	sig	

چنانکه در جدول شماره ۳، مشاهده می‌شود، آزمون تفاوت میانگین اعتماد سیاسی بر اساس عضویت انجمنی، بیانگر آن است که تنها عضویت در چهار انجمن خیریه - مذهبی، اسلامی، والدین - مریبان و بسیج، تأثیر معنی‌داری بر اعتماد سیاسی دارد؛ به طوری که افراد عضو این انجمن‌ها، به طور معنی‌داری از اعتماد سیاسی بالاتری نسبت به افراد غیر عضو برخوردارند، اما رابطه معنی‌داری بین عضویت در انجمن‌های ورزشی، علمی، شغلی، هنری، سیاسی و تعاونی‌ها با اعتماد سیاسی مشاهده نشد.

جدول شماره ۳. آزمون تفاوت میانگین اعتماد سیاسی بر اساس عضویت در انجمن‌ها

معنی‌داری	مقدار T	انحراف استاندارد	میانگین اعتماد سیاسی	عضویت	انجمن
۰/۰۰۰	-۵/۳۷	۱۴/۴۹	۶۱/۰۷	عضویت ندارد	بسیج
		۱۴/۷۲	۶۶/۲۶	عضویت دارد	
۰/۰۱۴	-۲/۴۷	۱۴/۶۸	۶۲/۱۳	عضویت ندارد	انجمن خیریه - مذهبی
		۱۴/۸۱	۶۴/۷۶	عضویت دارد	
۰/۰۰۰	-۰/۵۲	۱۴/۷۱	۶۱/۹۹	عضویت ندارد	انجمن والدین - مریبان
		۱۴/۳۸	۶۶/۵۵	عضویت دارد	
۰/۰۰۰	-۳/۷۳	۱۴/۶۵	۶۲/۱۶	عضویت ندارد	انجمن‌های اسلامی
		۱۴/۶۹	۶۸/۷۱	عضویت دارد	

چنانکه در جدول شماره ۴ مشاهده می‌شود، اعتماد سیاسی ساکنان شهر سبزوار نسبت به ساکنان شهر مشهد و اعتماد سیاسی زنان نسبت به مردان، به طور

معنی داری بالاتر است اما تفاوت معنی داری در مقدار اعتماد سیاسی پاسخگویان بر حسب متغیرهای دوشقی وضعیت تأهل و وضعیت اشتغال مشاهده نشد.

جدول شماره ۴. آزمون تفاوت میانگین اعتماد سیاسی بر اساس متغیرهای زمینه‌ای دوشقی

معنی داری	مقدار T	انحراف استاندارد	میانگین اعتماد سیاسی	متغیر	
.۰۰۰۰	۴/۹۲	۱۵/۱۴	۶۴/۸۴	سبزوار	محل سکونت
		۱۴/۰۴	۶۰/۴۸	مشهد	
.۰۰۰۰	-۵/۵۶	۱۵/۴۷	۶۰/۲۲	مرد	جنسیت
		۱۳/۵۰	۶۵/۱۲	زن	

نتایج آزمون تک‌متغیره فرضیه‌ها نشان می‌دهد که فرضیه‌های اصلی تحقیق که بر اساس مفاهیم حکمرانی خوب و سرمایه اجتماعی طراحی شده‌اند، همگی تأیید می‌شوند. فرضیه‌های مربوط به متغیرهای زمینه‌ای مثل محل سکونت و جنسیت و نیز رابطه متغیرهای اجتماعی - اقتصادی چون تحصیلات و درآمد با اعتماد سیاسی تأیید می‌شود.

تحلیل عامل

در این قسمت ابتدا نتایج تحلیل عامل گویه‌های اعتماد به ۲۱ نهاد ارائه می‌شود. مقادیر آزمون‌های KMO و Bartlett در جدول ۵، نشان داده شده است. همچنین این آزمون در سطح اطمینان حداقل ۹۵ درصد معنادار است. با توجه به مقدار KMO که بیش از ۰/۵ است و معناداری آزمون بارتلت، می‌توان مطمئن بود که داده‌ها برای انجام تحلیل عامل، مناسب هستند.

جدول شماره ۵. آماره‌های مربوط به تحلیل عامل

سطح معنی داری	درجه آزادی	آزمون Bartlett	KMO	آماره مقدار
.۰۰۰۰	۲۱۰	۱۴۲۰۱۰/۱۱۹	۰/۹۳۶	

از آنجاکه در ماتریس عامل دوران‌نیافته، توزیع عامل‌ها به گونه‌ای است که نمی‌توان تفسیر روشنی از آنها به دست آورد، در روش تحلیل عامل از چرخش^۱ استفاده می‌شود. در این تحقیق از روش چرخش مایل استفاده شده چراکه در چرخش مایل،

همبستگی بین عامل‌ها در نظر گرفته می‌شود و آنها را مجزا از هم فرض نمی‌کند. در جدول ماتریس عامل دوران‌یافته که در جدول شماره ۶، نشان داده شده گویه‌ها بر سه عامل بار شده‌اند. گویه‌های مربوط به اعتماد به نهادهای مدرسه، اداره برق، اداره آب، اداره مخابرات، دانشگاه، بیمارستان، اداره پست و روزنامه، روی یک عامل، بار شده‌اند. گویه‌های مربوط به اعتماد به نهادهای دادگاه، نیروی انتظامی، پلیس راهنمایی رانندگی و پلیس ترافیک نیز روی یک عامل مجزا، بار شده‌اند و گویه‌های مربوط به اعتماد به نهادهای مجلس شورای اسلامی، مجلس خبرگان، صدا و سیما، استانداری و فرمانداری، شورای شهر، دولت، شهرداری و شورای نگهبان، نیز بر روی عاملی مجزا، بار شده‌اند. به نظر می‌رسد عامل پنهان زیربنایی برای نهادهای دسته اول، ارتباط روزمره افراد به طور ملموس با آنها باشد. از این رو این عامل را می‌توان نهادهای مرتبط به «نیازهای روزمره» نامید. ویژگی پنهانی نهادهای دسته دوم، ارتباط آنها با ایجاد نظم و قانون در جامعه است. بنابراین ما نهادهای ذیل عامل دوم را نهادهای «کنترلی» می‌نامیم. نهادهای دسته سوم با ویژگی سیاسی بودن، مشخص می‌شوند. از این رو نهادهای ذیل عامل سوم را نهادهای «سیاسی» نام‌گذاری می‌کنیم.

جدول شماره ۶. ماتریس عامل دوران‌یافته

عامل ۳ (نهادهای کنترلی)	عامل ۲ (نهادهای نیازهای روزمره)	عامل ۱ (نهادهای سیاسی)	نهادهای
		۰/۷۹۹	مجلس شورای اسلامی
		۰/۸۱۴	مجلس خبرگان
		۰/۵۰۳	صدا و سیما
		۰/۶۷۹	استانداری و فرمانداری
		۰/۶۷۳	شورای شهر
		۰/۷۵۴	دولت
		۰/۵۴۵	شهرداری
		۰/۷۷۹	شورای نگهبان
	۰/۳۴۴		مدرسه
	۰/۸۲۴		اداره برق

	۰/۸۵۳		اداره آب
	۰/۷۲۵		اداره مخابرات
	۰/۴۴۰		دانشگاه
	۰/۳۷۳		بیمارستان
	۰/۵۰۲		اداره پست
	۰/۳۱۵		بانک
	۰/۳۴۵		روزنامه
۰/۶۹۲			نیروی انتظامی
۰/۴۷۴			دادگاه
۰/۶۳۰			پلیس راهنمایی و رانندگی
۰/۷۵۱			کلاتری

با توجه به جدول شماره ۷، عامل اول (اعتماد به نهادهای سیاسی) ۲۳/۷۱ درصد، عامل دوم (اعتماد به نهادهای مرتبط به زندگی روزمره) ۱۷/۵ درصد و عامل سوم (اعتماد به نهادهای نظم و قانون) ۱۲/۵۶ درصد از واریانس متغیر اعتماد سیاسی را تبیین می‌کنند. در مجموع این سه عامل ۵۳/۳۱ درصد از واریانس اعتماد سیاسی (نهادهای) را تبیین می‌کنند.

جدول شماره ۷. واریانس تبیین شده توسط عامل‌ها

عامل	درصد واریانس تبیین شده توسط عامل	درصد واریانس تجمعی
عامل ۱	۲۳/۷۱	۲۳/۷۱
عامل ۲	۱۷/۵	۴۰/۷۵
عامل ۳	۱۲/۵۶	۵۳/۳۱
کل	۵۳/۳۱	

پس از اطمینان از وجود پیش فرض‌های رگرسیون در داده‌ها، به آزمون رگرسیون پرداختیم. نتایج آزمون رگرسیون به روش گام‌به‌گام^۱ در جدول شماره ۸ آمده است. چنانکه در این جدول مشاهده می‌شود متغیرهایی که وارد مدل شده‌اند به ترتیب عبارتند از: فساد، امنیت، جنسیت، بسیج، تبعیض، تحصیلات، جامعه‌پذیری و شهر

تأثیر حکمرانی خوب و سرمایه اجتماعی بر اعتماد سیاسی: مطالعه موردی: شهرهای مشهد و سبزوار

محل سکونت. این هشت متغیر، مجموعاً ۴۰ درصد از واریانس متغیر وابسته را تبیین کرده‌اند. با توجه به علامت منفی ضریب بتا برای متغیرهای فساد، تبعیض و تحصیلات، می‌توان دریافت که این متغیرها با اعتماد رقیق رابطه معکوس دارند. همچنین ساکنان شهر سبزوار نسبت به ساکنان شهر مشهد، از اعتماد سیاسی بالاتری برخوردارند. متغیرهای اعتماد اجتماعی، سن، درآمد، وضعیت تأهل، وضعیت اشتغال و عضویت در سایر انجمن‌ها از مدل خارج شده‌اند. با توجه به مقدار ضریب تعیین (R^2) هرکدام از متغیرها، می‌توان گفت حدود ۳۲ درصد از کل واریانس تبیین شده (۰/۴۰)، مربوط به متغیرهای حاصل از مفهوم حکمرانی خوب است.

جدول شماره ۸. آزمون رگرسیون به روش گام‌به‌گام برای متغیر اعتماد سیاسی کل

متغیر	β	R^2	B	Std. Error	t	sig	Tolerance
فساد	-۰/۳۲	۰/۲۵۲	-۰/۹۴	۰/۱۰	-۹/۷۴	۰/۰۰۰	۰/۷۰
امنیت	۰/۲۴	۰/۳۱۵	۱/۰۶	۰/۱۴	۷/۷۶	۰/۰۰۰	۰/۸۲
جنسیت	۰/۱۵	۰/۳۴۰	۴/۱۹	۰/۸۱	۵/۱۶	۰/۰۰۰	۰/۹۷
بسیج	۰/۱۳	۰/۳۵۶	۴/۰۱	۰/۸۷	۴/۶۲	۰/۰۰۰	۰/۹۸
تبعیض	-۰/۱۵	۰/۳۷۲	-۰/۹۳	۰/۲۰	-۴۶/۹۴	۰/۰۰۰	۰/۷۲
تحصیلات	-۰/۱۰	۰/۳۸۳	-۰/۳۵	۰/۱۰	-۳/۴۷	۰/۰۰۱	۰/۹۳
جامعه‌پذیری	۰/۰۹	۰/۳۹۱	۰/۳۵	۰/۱۱	۳/۱۵	۰/۰۰۲	۰/۹۸
شهر	-۰/۰۸	۰/۳۹۸	-۲/۳۴	۰/۸۲	-۲/۸۵	۰/۰۰۴	۰/۹۴

در صورتی که این آزمون برای هر یک از عامل‌های مربوط به اعتماد به نهادها تکرار شود، تفاوت‌هایی در متغیرهای وارد شده به مدل رگرسیون مشاهده می‌شود.

جدول شماره ۹ نتایج آزمون رگرسیون برای متغیر اعتماد به نهادهای مرتبط به زندگی روزمره را نشان می‌دهد. متغیرهایی که وارد مدل شده‌اند به ترتیب عبارتند از: امنیت، تبعیض، فساد، جامعه‌پذیری و جنسیت. این پنج متغیر مجموعاً ۲۰ درصد از واریانس متغیر اعتماد به نهادهای مرتبط به زندگی روزمره را تبیین کرده‌اند.

جدول شماره ۹. آزمون رگرسیون به روش گام به گام برای عامل اعتماد به نهادهای مرتبط به زندگی روزمره

متغیر	β	R ²	B	Std. Error	t	sig	Tolerance
امنیت	۰/۲۵	۰/۱۱۷	۰/۴۱	۰/۰۶	۷/۲۹	۰/۰۰۰	۰/۸۳
تبعیض	-۰/۱۶	۰/۱۶۷	-۰/۳۶	۰/۰۸	-۴/۳۶	۰/۰۰۰	۰/۷۱
فساد	-۰/۱۶	۰/۱۸۵	-۰/۱۷	۰/۰۴	-۴/۲۰	۰/۰۰۰	۰/۷۱
جامعه‌پذیری	۰/۱۱	۰/۱۹۸	۰/۱۶	۰/۰۴	۳/۴۵	۰/۰۰۱	۰/۹۹
جنسیت	۰/۰۷	۰/۲۰۳	۰/۷۵	۰/۳۴	۲/۲۲	۰/۰۲۶	۰/۹۷

جدول شماره ۱۰ نتایج آزمون رگرسیون برای متغیر اعتماد به نهادهای کنترلی را نشان می‌دهد. متغیرهایی که وارد مدل شده‌اند به ترتیب عبارتند از: فساد، امنیت، جنسیت، تحصیلات، شهر محل سکونت، جامعه‌پذیری، تبعیض، سن، عضویت در بسیج و اعتماد عمومی. این ده متغیر مجموعاً ۳۶ درصد از واریانس متغیر اعتماد به نهادهای کنترلی را تبیین کرده‌اند.

جدول شماره ۱۰. آزمون رگرسیون به روش گام به گام برای اعتماد به نهادهای کنترلی

متغیر	β	R ²	B	Std. Error	t	sig	Tolerance
فساد	-۰/۳۵	۰/۲۲۳	-۰/۲۶	۰/۰۳	-۹/۶۵	۰/۰۰۰	۰/۵۹
امنیت	۰/۲۱	۰/۲۶۷	۰/۲۴	۰/۰۳	۶/۸۳	۰/۰۰۰	۰/۸۰
جنسیت	۰/۱۶	۰/۲۹۹	۱/۲۱	۰/۲۱	۵/۷۴	۰/۰۰۰	۰/۹۶
تحصیلات	-۰/۱۵	۰/۳۱۹	-۰/۱۴	۰/۰۳	-۵/۳۱	۰/۰۰۰	۰/۹۰
شهر	-۰/۰۹	۰/۳۳۱	-۰/۷۰	۰/۲۱	-۳/۲۷	۰/۰۰۱	۰/۹۴
جامعه‌پذیری	۰/۰۸	۰/۳۴۰	۸/۴۷	۰/۰۳	۲/۹۹	۰/۰۰۳	۰/۹۶
تبعیض	-۰/۱۳	۰/۳۵۰	-۰/۲۱	۰/۰۵	-۴/۰۱	۰/۰۰۰	۰/۶۹
سن	-۰/۰۸	۰/۳۵۶	-۲/۸	۰/۰۱	-۲/۹۰	۰/۰۰۴	۰/۹۳
عضویت بسیج	۰/۰۸	۰/۳۶۲	۰/۶۱	۰/۲۳۲	۲/۶۸	۰/۰۰۷	۰/۹۷
اعتماد عمومی	-۰/۰۷	۰/۳۶۵	-۶/۳	۰/۰۳	-۲/۱۵	۰/۰۳۲	۰/۶۹

جدول شماره ۱۱ نتایج آزمون رگرسیون برای متغیر اعتماد به نهادهای سیاسی را نشان می‌دهد. متغیرهایی که وارد مدل شده‌اند به ترتیب عبارتند از: فساد، امنیت، عضویت در بسیج، جنسیت، تحصیلات، تبعیض، شهر محل سکونت، عضویت در انجمن‌های اسلامی و درآمد. این نه متغیر مجموعاً ۳۹ درصد از واریانس متغیر اعتماد به نهادهای کنترلی را تبیین کرده‌اند.

جدول شماره ۱۱. آزمون رگرسیون به روش گام به گام برای متغیر اعتماد به نهادهای سیاسی

متغیر	β	R ²	B	Std. Error	t	sig	Tolerance
فساد	-۰/۳۵	۰/۲۵۹	-۰/۵۲	۰/۰۵	-۱۰/۵۹	۰/۰۰۰	۰/۶۹
امنیت	۰/۱۹	۰/۳۰۱	۰/۴۲	۰/۰۷	۶/۰۶	۰/۰۰۰۰	۰/۸۱
بسیج	۰/۱۶	۰/۳۲۸	۲/۵۱	۰/۴۵	۵/۶۳	۰/۰۰۰	۰/۹۴
جنسیت	۰/۱۵	۰/۳۵۱	۲/۲۰	۰/۴۱	۵/۳۵	۰/۰۰۰	۰/۹۷
تحصیلات	-۰/۱۰	۰/۳۶۹	-۰/۱۸	۰/۰۵	-۳/۳۶	۰/۰۰۱	۰/۸۷
تبعیض	-۰/۱۲	۰/۳۷۷	-۰/۳۵	۰/۱۰	-۳/۵۲	۰/۰۰۰	۰/۷۱
شهر	-۰/۰۷	۰/۳۸۳	-۱/۰۳	۰/۴۲	-۲/۴۶	۰/۰۱۴	۰/۹۳
انجمن‌های اسلامی	۰/۰۷	۰/۳۸۸	۲/۰۴	۰/۸۳	۲/۴۵	۰/۰۱۴	۰/۹۵
درآمد	-۰/۰۶	۰/۳۹۲	-۵/۶۹	۰/۰۳	-۲/۲۱	۰/۰۲۸	۰/۸۹

نتیجه‌گیری

یکی از عوامل مهم در پیشبرد اهداف یک جامعه که عاملیت ساختار سیاسی را افزایش می‌دهد، اعتماد شهروندان به حکومت است. اعتماد سیاسی هم حاصل و هم پیامد کارآمدی نهادهای حکومتی است. عملکرد یک حکومت با ویژگی‌های حکمرانی خوب، انعکاس ملموسی در نگرش شهروندان نسبت به آن حکومت و نهادهای آن خواهد داشت. از طرفی به لحاظ نظری، اعتماد سیاسی تحت تأثیر اعتماد اجتماعی به سایر شهروندان قرار دارد. اعتماد اجتماعی، مهم‌ترین مؤلفه مفهوم سرمایه اجتماعی است که به‌ویژه در دهه‌های اخیر توسعه یافته است. در این تحقیق به بررسی اثر حکمرانی خوب و سرمایه اجتماعی بر اعتماد سیاسی پرداختیم. رابطه متغیرهای نگرش به وجود فساد در سایر شهروندان در رابطه با نهادها، تجربه تبعیض واقعی در رابطه با نهادها و احساس امنیت اجتماعی به عنوان متغیرهای استخراج شده از بحث حکمرانی خوب و متغیرهای اعتماد اجتماعی و مشارکت در انجمن‌ها، به عنوان متغیرهای سرمایه اجتماعی با اعتماد سیاسی، مورد بررسی قرار گرفت.

در سطح آزمون تک‌متغیره، تمام این متغیرها رابطه معنی‌داری با اعتماد سیاسی دارند، هرچند ضرایب همبستگی متغیرهای حکمرانی خوب، به طور چشمگیری

بالتر است. در تحلیل عامل گویه‌های اعتماد به ۲۱ نهاد، گویه‌های اعتماد به نهادها، روی سه عامل بار شدند که با توجه به ویژگی مشترک نهادهای بارشده بر هر عامل، آنها را تحت عنوان نهادهای سیاسی، نهادهای کنترلی و نهادهای مربوط به زندگی روزمره نام‌گذاری کردیم. نهادهای سیاسی، بیشترین میزان واریانس متغیر اعتماد سیاسی کل را تبیین می‌کنند و پس از آن به ترتیب نهادهای مرتبط به زندگی روزمره و نهادهای کنترلی قرار دارند.

آزمون چندمتغیره با استفاده از رگرسیون گام‌به‌گام، برای متغیر اعتماد سیاسی کل و نیز برای عامل‌های سه‌گانه حاصل از تحلیل عامل، انجام گرفت. در هر چهار مدل رگرسیون، دو متغیر اول وارد شده به مدل، مربوط به مفهوم حکمرانی خوب هستند که بیش از نیمی از واریانس متغیر وابسته را تبیین می‌کنند. این یافته بیانگر اهمیت بیشتر حکمرانی خوب نسبت به سرمایه اجتماعی در تبیین اعتماد سیاسی است. به علاوه هر سه متغیر حکمرانی خوب - فساد، تبعیض و امنیت - در چهار معادله فوق وارد شده‌اند. این در حالی است که متغیرهای سرمایه اجتماعی - اعتماد عمومی و عضویت انجمنی - با اندک تغییری در ضریب تعیین وارد معادله شده‌اند. از جمله از میان عضویت در انجمن‌های ده‌گانه، تنها عضویت در بسیج، وارد معادله اعتماد سیاسی کل شده است. در مورد اعتماد به عامل نهادهای سیاسی، علاوه بر عضویت در بسیج، عضویت در انجمن‌های اسلامی نیز وارد معادله شده است. در مدل رگرسیون اعتماد به نهادهای کنترلی، هم اعتماد عمومی و هم عضویت در بسیج وارد شده اما در مدل مربوط به نهادهای روزمره، هیچ تغییری از مفهوم سرمایه اجتماعی وارد معادله نشده است.

متغیر زمینه‌ای جنسیت نیز در تمام معادلات رگرسیونی وارد شده به نحوی که زنان نسبت به مردان، واجد اعتماد بیشتری به نهادهای سیاسی هستند. این متغیر در مدل اعتماد سیاسی کل و اعتماد به نهادهای کنترلی به عنوان متغیر سوم، در مدل اعتماد به نهادهای سیاسی به عنوان متغیر چهارم و در مدل اعتماد به نهادهای روزمره به عنوان آخرین متغیر وارد معادله شده است. شاید زنان به خاطر علایق متفاوت و عدم تماس و ارتباط با نهادها دلیلی برای ابطال اعتماد خود ندارند. این تبیین به‌ویژه با توجه به مدل اعتماد به نهادهای روزمره، بیشتر تقویت می‌شود. در

مورد نهادهای مرتبط به نیازهای زندگی روزمره مثل اداره آب، برق، بانک، بیمارستان و... که میزان تماس و ارتباط زنان با آنها چندان تفاوتی با مردان نمی‌کند، متغیر جنسیت به عنوان آخرین متغیر و با تغییر بسیار اندک در ضریب تعیین (۰/۰۰۵) وارد مدل شده است.

نکته قابل توجه دیگر آنکه از بین ده انجمن، تنها عضویت در دو انجمن بسیج و انجمن‌های اسلامی وارد مدل‌های رگرسیون شده است. متغیر عضویت در بسیج در همه مدل‌ها به جز مدل مربوط به اعتماد به نهادهای روزمره وارد معادله شده است. این امر ممکن است بدین خاطر باشد که این دو انجمن حول آموزه‌های مذهبی شکل می‌گیرند و از آنجاکه نهادهای حکومتی (به جز نهادهای مرتبط با نیازهای روزمره که بیشتر وجه خدماتی دارند) تا اندازه‌ای با محوریت مذهب، مشروعیت می‌یابند، این وجه اشتراک تبیین‌کننده بخشی از اعتماد به این نهادهاست. باین حال تغییر ضریب تعیین توسط این دو متغیر، بسیار ناچیز است.

نکته قابل توجه دیگر این است که متغیرهای تحصیلات و درآمد چه در تحلیل تک‌متغیره و چه در تحلیل رگرسیونی، رابطه معکوسی با اعتماد سیاسی دارند. به عبارت دیگر هرچه افراد، واجد تحصیلات بیشتر و درآمد بالاتری باشند، اعتماد سیاسی کمتری دارند. البته متغیر درآمد، فقط در معادله مربوط به نهادهای سیاسی وارد شده اما متغیر تحصیلات در همه معادلات به جز مدل اعتماد به نهادهای روزمره وارد شده است. یک تبیین احتمالی، بررسی این یافته در چهارچوب دوشقی سنتی - مدرن است. توضیح اینکه تحصیلات موجب افزایش نگرش‌های مدرن در فرد می‌شود. از آنجاکه مرکزیت اصلی نهادهای حکومتی (به‌ویژه نهادهای سیاسی و کنترلی)، دین است و دین نیز مؤلفه مهم سنت به حساب می‌آید، این امر در اعتماد به نهادها خود را نشان می‌دهد. این تبیین می‌تواند در مورد متغیر شهر محل سکونت نیز به کار رود. متغیر شهر محل سکونت در همان معادلاتی وارد شده که متغیر تحصیلات وارد شده است. ساکنان شهر کوچک‌تر و کمتر توسعه‌یافته (سبزوار) نسبت به شهر بزرگ و توسعه‌یافته‌تر (مشهد) واجد اعتماد سیاسی بالاتری هستند؛ اما از آنجاکه متغیر تحصیلات و شهر، تغییر ناچیزی در ضریب تعیین به وجود می‌آورند، این تبیین احتمالی نیازمند مطالعه مجزا است.

به طور خلاصه می‌توان گفت هرچند در جامعه مورد مطالعه، همه فرضیه‌های اصلی مورد بررسی تأیید شدند و رابطه معنی‌داری میان متغیرهای فساد، امنیت، تبعیض، اعتماد عمومی و مشارکت انجمنی با متغیر وابسته اعتماد سیاسی مشاهده شد، اما تأثیر متغیرهای حکمرانی خوب بر اعتماد سیاسی، بسی بیشتر از متغیرهای سرمایه اجتماعی است.

پرسشنامه

بسمه تعالی

پاسخگوی گرامی، پرسشنامه حاضر صرفاً یک پژوهش دانشگاهی است که درباره اعتماد اجتماعی مردم شهر تدوین شده است. لطفاً بدون نوشتن نام و یا هر مشخصه دیگری از خود، با صبر و حوصله و نیز با ارائه پاسخ‌های دقیق، ما را در این امر یاری فرمایید. با سپاس و امتنان فراوان

۱. سن شما چقدر است؟ سال
۲. جنس: مرد زن
۳. محل تولد: شهر روستا عشایر
۴. وضعیت تأهل: مجرد متأهل مطلقه بیوه متارکه
۵. وضعیت اشتغال: شاغل غیرشاغل
۶. اگر غیرشاغل هستید کدام مورد شامل شما می‌شود؟ دانش‌آموز دانشجو سرباز بازنشسته ازکارافتاده بیکار
۷. اگر شاغل هستید دقیقاً شغل خود را ذکر بفرمایید:
۸. به طور متوسط درآمد ماهیانه شما چقدر است؟ تومان
اگر متأهل هستید:
۹. تحصیلات همسر
۱۰. شغل همسر (دقیقاً ذکر شود)
۱۱. میزان درآمد ماهیانه همسر
۱۲. اگر از خانواده پدری مستقل نیستید، به طور متوسط میزان درآمد ماهیانه خانواده شما (پدر و مادر) مجموعاً چقدر است؟ تومان

۱۳. میزان تحصیلات خودتان:

۱۴. میزان تحصیلات پدر:

۱۵. میزان تحصیلات مادر:

۱۶. شغل پدر:

۱۷. شغل مادر:

۱۸. لطفاً به سؤالات زیر پاسخ دهید

	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
۱. هنگامی که در شب به تنهایی در این شهر قدم می‌زنید تا چه حد احساس امنیت می‌کنید؟					
۲. به نظر شما در شرایط فعلی، آبرو و حیثیت افراد در جامعه ما تا چه اندازه محترم شمرده می‌شود؟					
۳. فکر می‌کنید در شرایط فعلی، مال و اموال مردم در جامعه ما تا چه اندازه در امان است؟					
۴. فکر می‌کنید در شرایط فعلی، تا چه اندازه از امنیت جانی برخوردارید؟					

۱۹. نظر شما در مورد هریک از جملات زیر چیست؟

	کاملاً مخالفم	مخالفم	نظری ندارم	موافقم	کاملاً موافقم
۱. هر گاه به اداره یا نهادی مراجعه کرده‌ام با من عادلانه رفتار کرده‌اند.					
۲. امروزه مردم برای انجام کارهای خود در اداره‌های دولتی، بیشتر به دنبال پارتی می‌گردند.					
۳. رشوه دادن و رشوه گرفتن برای انجام کارها، در جامعه ما رایج است.					
۴. این روزها مردم به قول و قرار خود وفادارند.					
۵. ظاهر و باطن مردم خیلی با هم فرق می‌کند.					
۶. مردم به هنگام فروش چیزی (مانند ماشین خود) حاضر به بیان عیب و نقص آن هستند.					

					۷. مردم، با انصافند.
					۸. آدم باید در معامله با افراد ناآشنا، خیلی محتاط باشد.
					۹. نباید اطلاعات زیادی در مورد خود به دیگران بدهیم.
					۱۰. مردم، صادق و روراست هستند.
					۱۱. مردم، در روابط خود، فقط به دنبال منافعشان هستند.
					۱۲. امروزه اعتماد مردم به هم، نسبت به گذشته، کم شده است.
					۱۳. وقتی که به ادارات می‌روم برخورد شایسته‌ای با من ندارند.
					۱۴. مجرمینی که پارتی و پول دارند به راحتی از دست قانون می‌گریزند.
					۱۵. نهادهای دولتی به دنبال به‌کارگیری افراد شایسته برای پست‌های خود هستند.
					۱۶. آدم می‌تواند حق خود را در اداره‌ها بدون پارتی‌بازی بگیرد.
					۱۷. در جامعه ما، قانون در مورد همه یکسان اجرا می‌شود.
					۱۸. مردم خیلی وقت‌ها که کارشان در ادارات گیر می‌کند، با پول مشکل خود را حل می‌کنند.
					۱۹. آدم وقتی به اداره‌ها می‌رود، کارش را زود راه می‌اندازند.
					۲۰. در ادارات، کارها خود به خود حل می‌شود و نیازی به پارتی‌بازی نیست.

۲۰. به‌طور کلی تا چه حد به عملکرد سازمان‌های زیر اعتماد دارید؟

خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
					مدارس
					نیروی انتظامی
					دادگاه‌ها
					اداره برق
					اداره آب
					اداره مخابرات
					دانشگاه‌ها

					بیمارستان‌ها
					اداره پست
					مجلس شورای اسلامی
					مجلس خبرگان رهبری
					تلویزیون و رادیو
					استانداری و فرمانداری
					بانک‌ها
					شورای شهر
					دولت
					شهرداری
					روزنامه‌ها
					شورای نگهبان
					پلیس راهنمایی رانندگی
					کلاتتری‌ها

۲۱. هر فردی ممکن است در زندگی روزانه، سروکارش به ادارات بیفتد. چه قدر شما احساس می‌کنید به هنگام انجام امور و مراجعه به ادارات و مراکز دولتی، حقتان ضایع شده است؟

خیلی کم کم متوسط زیاد خیلی زیاد تاکنون سروکارم به ادارات نیفتاده است

۲۲. در کدام یک از گروه‌ها، تشکل‌ها و نهادهای زیر عضویت دارید؟

عضویت		انجمن‌ها و نهادهای	ردیف
ندارم	دارم		
		پایگاه بسیج	
		انجمن‌های ورزشی	
		نهادهای و انجمن‌های خیریه و مذهبی	
		انجمن اولیا و مربیان	
		تعاونی‌ها	
		انجمن‌های علمی	

		شوراها و انجمن‌های صنفی و حرفه‌ای کاری	
		انجمن‌های اسلامی	
		انجمن‌های هنری و ادبی	
		احزاب و گروه‌های سیاسی	
		غیره. ذکر کنید: ۱.....	
		۲.....	

از اینکه به سؤالات ما پاسخ دادید از شما تشکر می‌کنم و امیدوارم که خسته نشده باشید. *

پی‌نوشت‌ها

1. Kennet Newton. "Trust, Social Capital, Civil Society and Democracy", *International Political Science Review*, 2001, Vol. 22, No. 2, pp. 202.
2. J Jalava, "From Norms to Trust: The Luhmanian Connections between Trust and System", *European Journal of Social Theory*, 2003, Vol. 6, No. 2, pp. 185.
3. *Ibid*, pp. 185-186.
4. R. L., Porta and Others, "Trust in Large Organizations", In: Dasgupta, P., and I. Serageldin, *Social Capital: A Multi Faceted Perspective*, (Washington. D. C: World Bank, 2000), p. 311.
5. ساموئل هانتینگتون، *سامان سیاسی در جوامع دستخوش دگرگونی*، مترجم: محسن ثلاثی، (تهران: نشر علم، ۱۳۷۵)، ص ۴۷.
6. R. L. Cole, "Toward a Model of Political Trust: A Causal Analysis", *American Journal of Political Science*, 1973, Vol. 17, No. 4, p. 809.
7. خلیل‌الله سردارنیا، «اثر سرمایه اجتماعی بر حکمرانی خوب»، *اطلاعات سیاسی - اقتصادی*، فروردین و اردیبهشت ۱۳۸۸، شماره ۲۶۰-۲۵۹، ص ۱۳۳.
8. روبرت پاتنام، *دموکراسی و سنت‌های مدنی*، مترجم: محمدتقی دلفروز، (تهران: نشر غدیر، ۱۳۸۰)، صص ۲۹۴-۲۹۱.
9. همان، ص ۲۹۵.
10. علی یوسفی، «تأملی در مفهوم مشروعیت سیاسی، و ارسی مدل نظری مشروعیت»، *دانشور*، ۹ (۳۹)، تیرماه ۱۳۸۱، صص ۱۳۴-۱۱۹.
11. محمدحسین پناهی و فریبا شایگان، «اثر میزان دین‌داری بر اعتماد سیاسی»، *فصلنامه علوم اجتماعی*، شماره ۳۷، بهار ۱۳۸۶، صص ۱۰۸-۷۳.
12. فریبا شایگان، «بررسی عوامل تأثیرگذار بر اعتماد سیاسی»، *دانش سیاسی*، شماره ۴ (پیاپی ۷)، بهار و تابستان ۱۳۸۷، صص ۱۷۹-۱۵۳.
13. Peter A Hall, "Great Britain, The Role of Government and Distribution of Social Capital", in Robert Putnam, (ed), *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*, (Oxford & New York: Oxford University Press, 2002), p. 52.
14. *Ibid*.
15. Bo Rothstein. "Trust, Social Dilemmas and Collective Memories", *Journal of Theoretical Politics*, (2000), Vol. 12, No. 4, p. 491.

16. *Ibid*, p. 493.
۱۷. رونالد اینگلهارت، تحول فرهنگی در جامعه پیشرفته صنعتی، مترجم: مریم وتر، (تهران: کویر، ۱۳۸۲، صص ۳۶-۴۱).
۱۸. پیوتر زتومکا، اعتماد: نظریه جامعه‌شناختی، مترجم: غلامرضا غفاری، (تهران: نشر شیرازه، بی‌تا)، ص ۱۰۲.
19. Hans Blomvist, "Traditional Communities, Caste and Democracy: The Indian Mystery", in Eric Uslaner and Paul Dekker (eds), *Social Capital and Hans Blomvist, Participation in Everyday Life*, (London and New York: Routledge, 2001), pp. 74.
۲۰. روبرت پاتنام، پیشین، صص ۲۹۴-۲۹۱.
21. Mark Warren, "What Does Corruption Mean in a Democracy?" *American Journal of Political Science*, Vol. 48, No. 2, April 2004, pp. 339.
۲۲. غلامعباس توسلی و مرضیه موسوی، «مفهوم سرمایه در نظریات کلاسیک و جدید»، نامه علوم اجتماعی، ۱۳۸۴، شماره پیاپی ۲۶، زمستان، صص ۲۱-۲۰.
23. Kennet Newton, *Op. Cit*, p. 211.
24. *Ibid*, p. 212.
25. R. L. Cole, *Op. Cit*, p. 812.
26. Kennet Newton, *Op. Cit*, p. 208.
۲۷. مجید صباغ کرمانی و مهدی سخا، «نقش حکمرانی خوب در بهبود کارکرد هزینه‌های دولت: مطالعه موردی بخش بهداشت و آموزش کشورهای اسلامی»، مجله تحقیقات اقتصادی، بهار ۱۳۸۸، شماره ۴۴، ص ۳.
۲۸. همان، ص ۳.
۲۹. خلیل‌الله سردارنیا، پیشین، ص ۱۳۶.
30. Bo Rothstein, *Op. Cit*, p. 481.
31. Robert Putnam, *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, (New York: Simon and Schuster, 2000), p. 136.
32. Kennet Newton, *Op. Cit*, p. 201.
33. *Ibid*, p. 205.
34. R. L. Cole, *Op. Cit*, p. 811.
۳۵. پیوتر زتومکا، پیشین، ص ۱۷۵.
36. Non Lin, *Foundations of Social Research*, (New York: Mc Graw Hill, 1976), p. 446.
37. Peter A Hall, *Op. Cit*, p. 50.
38. N. J Smelser, and P. B. Baltes, *International Encyclopedia for Social and Behavioral Sciences*, (U. K: Elsevier Science Ltd, 2001), p. 2124.